

บทที่ 2

กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาถึงอิทธิพลของอุดมการณ์ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของพรรคการเมือง โดยเริ่มตั้งแต่การก่อเกิดพรรคการเมืองที่อาศัยอุดมการณ์ เป็นเครื่องมือสำคัญในการรวบรวมสมาชิกที่มีความคิดเห็นตรงกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมือง ขึ้น ความเจริญรุ่งเรืองของพรรคการเมืองซึ่งเป็นผลโดยตรงมาจากการกำหนดอุดมการณ์ ให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในขณะนั้น ไปจนกระทั่งถึงความตกต่ำของ พรรค อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์ จึงมีความจำเป็นต้องใช้แนวคิดและ ทฤษฎีหลายส่วนเข้ามาประกอบกัน โดยผู้วิจัยจะได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์และ ทฤษฎีพรรคการเมืองเป็นหลักในการศึกษาวิจัย และใช้ทฤษฎีภาวะผู้นำเข้ามาอธิบาย เพื่อให้กรอบในการศึกษาวิจัยมีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะพรรคการเมืองไทยส่วนใหญ่ยังคงอยู่ภายใต้การชี้นำจากผู้นำพรรคพอสมควร ดังนั้น การกล่าวถึงพรรคการเมือง และผู้นำพรรคจึงไม่อาจพิจารณาแยกจากกันได้ ซึ่งกรอบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ กำหนดตามหัวข้อดังนี้

1. ความหมายและลักษณะของอุดมการณ์
2. อุดมการณ์ในฐานะที่เป็นกลไกของพรรคการเมือง (โดยผู้นำ)
3. ผู้นำกับการใช้อุดมการณ์ทางศาสนาในทางการเมือง
4. พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

1. ความหมายและลักษณะของอุดมการณ์

คำว่า “ อุดมการณ์ ” เป็นคำที่แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า “ ideology ” ซึ่งได้มาจากภาษาฝรั่งเศสคือ “ ideologie ” ผู้ที่ใช้ศัพท์นี้เป็นคนแรกคือนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส

เศสชื่อ Antonie Louis Claude Destutt de Tracy โดยปรากฏขึ้นในช่วงการปฏิวัติใหญ่ฝรั่งเศส มีความหมายว่า “ ศาสตร์แห่งความคิด ” ซึ่งหมายถึงการศึกษาต้นตอวิวัฒนาการและธรรมชาติของความคิด โดยนัยนี้ อุดมการณ์จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความคิดของมนุษย์โดยตรง ส่วนจะแสดงออกในรูปของสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรมนั้นถือเป็นผลที่ตามมาของอุดมการณ์

นอกจาก เทรซี แล้ว ยังมีนักปรัชญาหลายท่านแสดงความเห็นถึงนิยามของอุดมการณ์ไว้มากมาย ยกตัวอย่างเช่น คาร์ล มาร์กซ์ กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ The German Ideology ว่าอุดมการณ์หมายถึงสิ่งที่ไม่ใช่ความรู้ หรือ ความคิดที่เป็นจริง , เฟรเดริก วอตกินส์ กล่าวไว้ในหนังสือ The Age of Ideology ว่าอุดมการณ์เกิดจากความคิดทางการเมืองที่เฉียดสุด จึงเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับสถานะที่เป็นอยู่เสมอ (Marx และ Watkins อ้างถึงใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2533: 5-7) หรือดังที่ คาร์ล แมนไฮม์ กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ Ideology and Utopia ว่าอุดมการณ์เป็นความคิดที่ไม่เข้ากับระบบที่เป็นอยู่ หรือสภาพความเป็นจริงทางสังคม (situationally transcendent idea) (Mannheim, 1940: 173)

คำนิยามเหล่านี้สามารถสรุปได้ว่า ความหมายและลักษณะของอุดมการณ์ก็คือ ความคิดที่ตรงข้ามกับระบบหรือสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า อุดมการณ์หรือความคิดเช่นนั้นจะผิด เพราะหากมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็เป็นไปได้ว่า ความคิดเช่นนั้นจะได้รับการยอมรับจากคนในสังคมและไม่มีลักษณะของอุดมการณ์อีกต่อไป

อุดมการณ์เป็นสิ่งที่เชื่อมปรัชญากับการกระทำ เชื่อมความคิดกับความ เป็นจริงเข้าด้วยกัน ซึ่งแม้ว่าอุดมการณ์จะมีรากฐานมาจากความเป็นจริงทางสังคม แต่ อุดมการณ์ก็มีขอบเขตที่กว้างไกลกว่านั้น กล่าวคือ อุดมการณ์จะกล่าวถึงความดีงามที่ อาจยังไม่ได้มีอยู่ในสังคมนั้น แต่อุดมการณ์วางแนวทางที่จะบรรลุถึงสภาพที่พึงปรารถนา ดังกล่าว (คณะอนุกรรมการอุดมการณ์ของชาติ, คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ, 2527:

100) อุดมการณ์จึงนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่กำลังเป็นอยู่เสมอ จึงอาจนิยามความหมายของอุดมการณ์โดยย่อได้ว่า "อุดมการณ์เป็นระบบความเชื่อที่บรรยายความเป็นมาในอดีต อธิบายถึงสภาพการณ์ในปัจจุบัน และชี้หนทางที่ดีกว่าในอนาคต" (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523: 26)

เมื่อกล่าวถึงอุดมการณ์ โดยส่วนใหญ่ไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึง "ความเชื่อ" (belief) ไปได้ เพราะอุดมการณ์กับความเชื่อเป็นสิ่งที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาก มีนักปรัชญาหลายท่านอธิบายความหมายของอุดมการณ์โดยกล่าวว่า อุดมการณ์เป็นเรื่องของความเชื่อ หรือ อุดมการณ์คือความเชื่อ (ยกตัวอย่างเช่น แมนไฮม์, มาร์กซ์ และเอนเกลส์) แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ความเชื่อโดยทั่วไปจะเป็นอุดมการณ์ทั้งหมด ความเชื่อที่จะเรียกว่าเป็นอุดมการณ์นั้น จะต้องเป็นระบบความคิดที่มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อนั้นได้รับการยอมรับร่วมกันในกลุ่มชน
2. ความเชื่อนั้นจะต้องเกี่ยวกับเรื่องที่มีความสำคัญต่อกลุ่มชน เช่น หลักเกณฑ์ในการประพฤติปฏิบัติตัวและในการดำเนินชีวิต
3. ความเชื่อนั้นจะต้องเป็นความเชื่อที่คนหันเข้ามาและใช้เป็นแนวทางในการกำหนดการประพฤติปฏิบัติตัว และดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอ และในหลายๆ โอกาส
4. ความเชื่อนั้นต้องมีส่วนช่วยในการยึดเหนี่ยวคนในกลุ่มเข้าไว้ด้วยกัน หรือช่วยสนับสนุน หรือให้คนนำมาใช้เป็นข้ออ้างในการทำกิจกรรมต่างๆ ได้ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523: 235)

เนื่องจากการศึกษาเกี่ยวกับอุดมการณ์นั้น ยังเป็นเรื่องที่กว้างและยากแก่การทำความเข้าใจอยู่พอสมควร ทั้งนี้เพราะการศึกษาอุดมการณ์ในลักษณะของภาพรวมจะทำให้ไม่สามารถทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ได้ทั้งหมด ดังนั้นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอุดมการณ์จึงต้องพิจารณาถึงการจำแนกชนิดของอุดมการณ์ประกอบกันไปด้วย เพื่อทำการจำกัดกรอบของอุดมการณ์ให้รัดกุมมากที่สุด ในเรื่องนี้ คาร์ล แมนไฮม์ ได้

จำแนกอุดมการณ์ออกเป็นสองชนิด คือ อุดมการณ์ที่มีความหมายเฉพาะเจาะจง (Particular Conception of Ideology) กับอุดมการณ์รวม (Total Conception of Ideology) อุดมการณ์ที่มีความหมายเฉพาะจะปรากฏขึ้นเมื่อบุคคลมีความข้องใจในความคิดของฝ่ายตรงข้าม ว่าเป็นความคิดที่แท้จริงโดยการไม่รับรู้กับความเป็นจริงที่ปรากฏอยู่ เพราะฝ่ายตรงข้ามตระหนักดีว่า หากมีการยอมรับรู้ก็จะขัดกับผลประโยชน์ของตน ซึ่งลักษณะการปิดเป็นอมโนภาพที่แท้จริงอย่างจงใจโดยฝ่ายตรงข้าม ตลอดจนการหลอกลวงที่เกิดขึ้นจากจิตใต้สำนึกเป็นความพยายามที่จะทำให้ผู้อื่นคล้อยตามไปกับตน (สุรพงษ์ ชัยนาม ใน จักรทิพย์ นาถสุภา, ผู้รวบรวม, 2515: 184) ส่วนอุดมการณ์อีกชนิดหนึ่งเป็นอุดมการณ์ที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับอุดมการณ์เฉพาะ และเป็นอุดมการณ์ที่แท้จริงตามความหมายของแมนไฮม์ เรียกว่า "อุดมการณ์รวม" อุดมการณ์แบบนี้ตัดสินจากการพยายามเข้าใจความคิดของฝ่ายตรงข้ามโดยพิจารณาจากความคิดของสังคมทั้งระบบ การโต้แย้งกันก็เป็นการโต้แย้งว่า ความคิดนั้นเข้ากับระบบหรือไม่ มิใช่โต้แย้งกันว่าเนื้อหาความคิดนั้นถูกต้องหรือไม่ (ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2533: 14)

การจำแนกประเภทของอุดมการณ์เป็นสองชนิดตามความคิดของแมนไฮม์ เช่นนี้ ยังสอดคล้องกับการจำแนกของ จอห์น พลาเมแนทซ์ ที่แบ่งอุดมการณ์ออกเป็นอุดมการณ์ย่อย (Partial Ideology) กับอุดมการณ์รวม (Total Ideology) อีกด้วย โดยที่อุดมการณ์ย่อยได้แก่อุดมการณ์เฉพาะเรื่องซึ่งเป็นส่วนย่อยของอุดมการณ์รวม เช่น อุดมการณ์เกี่ยวกับการบริหารประเทศเป็นอุดมการณ์ย่อยของอุดมการณ์ทางการเมือง อุดมการณ์แบบชนชั้นกลางก็เป็นอุดมการณ์ของคนเฉพาะแ่งกิจกรรมทางสังคมไม่ใช่ฐานะอื่น ในขณะที่อุดมการณ์รวมจะได้แก่ โลกทัศน์ (world view) คือ ทรรศนะว่าด้วยความสัมพันธ์ของมนุษย์ สังคมและจักรวาลโดยส่วนรวม (ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2533: 34)

การจำแนกประเภทของอุดมการณ์เช่นนี้ แม้จะเป็นการจำแนกขั้นพื้นฐาน แต่ก็สามารถสร้างความเข้าใจในประเภทและระดับของอุดมการณ์ได้ดี ซึ่งโดยปกติทั่วไป อุดมการณ์ย่อยหรืออุดมการณ์เฉพาะ จะเป็นส่วนประกอบที่แตกออกมาจากอุดมการณ์รวม อีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้อาจใช้เพื่อสนับสนุนอุดมการณ์รวมหรือเพื่อต่อต้านอุดมการณ์อื่น ๆ ที่มี

ความเห็นตรงข้าม เช่นหากอุดมการณ์รวมคือ อุดมการณ์ประชาธิปไตยสามารถแบ่งแยกได้เป็น อุดมการณ์แบบอนุรักษนิยม และแบบก้าวหน้า ซึ่งทั้งสองอุดมการณ์ต่างก็มีความเห็นไม่เหมือนกัน แต่ก็ยังสนับสนุนอุดมการณ์ประชาธิปไตยเหมือนกันอยู่ การแตกต่างของอุดมการณ์ดังกล่าว แม้ว่าจะไม่ได้มุ่งโค่นล้มอุดมการณ์รวมเสียทีเดียว แต่บ่อยครั้งก็ได้สร้างปัญหาให้กับความมั่นคงของกลุ่มที่มีอุดมการณ์ร่วมกัน

ในทางการเมือง อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เนื่องจากจากอุดมการณ์ทางการเมือง เป็นระบบความเชื่อทางการเมืองหรือแนวคิดทางการเมือง ที่มีบทบาทสำคัญในการรวมพลเมืองในชุมชนเอาไว้ด้วยกัน ทำให้คนในชุมชนนั้นเชื่อหรือมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ถือว่าตนมีอยู่ร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางความเชื่อความคิด และแนวประพฤติปฏิบัติ อุดมการณ์ที่เป็นตัวยึดเหนี่ยวผู้คนในสังคมเอาไว้ด้วยกันนั้น อาจไปในรูปของความคิดเชิงนามธรรมโดยตรง หรือถูกทำให้ใกล้ชิดกับความรู้สึกของคนมากขึ้น โดยผ่านในรูปของสัญลักษณ์หรือรูปธรรมที่สามารถจับต้องได้ เช่น ผู้นำหรือสถาบันทางการเมืองบางสถาบันที่จัดฐานะ (Identify) คนในฐานะสถาบันหลักของชาติ หรือเป็นตัวแทนทางอุดมการณ์แบบใดแบบหนึ่ง เป็นต้น

อุดมการณ์ทางการเมืองมีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมของคนในระบบการเมือง แต่มีข้อพึงสังเกตประการหนึ่งว่า พฤติกรรมที่แสดงออกของปัจเจกชนอาจจะไม่เป็นไปตามความคิดในอุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่งเสมอไป ส่วนมากมักจะมีลักษณะผสม ในทำนองเดียวกับพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากอุดมการณ์เดียวกันในแต่ละระบบการเมืองอาจจะไม่เหมือนกันเสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพของแต่ละระบบการเมืองและสภาพแวดล้อมของระบบ ซึ่งโดยทั่วไปอุดมการณ์จะส่งผลต่อบุคคลดังนี้

ประการแรก อุดมการณ์จะกำหนดโครงสร้างแห่งการรู้ (cognitive structure) ขึ้นเป็นความเชื่อทางการเมือง โครงสร้างดังกล่าวจะเป็นฐานของการรับรู้ การให้ความหมาย และการตีความสิ่งที่อยู่รอบตัวเขา นั่นคือ อุดมการณ์จะช่วยในด้านการ

สื่อสารความนึกคิดระหว่างสมาชิกของคนในโครงสร้างการรับรู้เดียวกัน ช่วยสะสางความ
กำกวมสงสัยในอดีต ปัจจุบันและอนาคต

ประการที่สอง อุดมการณ์ช่วยเสนอแนะมาตรการในด้านปฏิบัติสำหรับ
บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสถานการณ์ต่างๆ อุดมการณ์จะทำหน้าที่คล้ายชุดของกฎว่า
บุคคลควรจะทำปฏิบัตินั้นอย่างไรในทางการเมือง โดยระบุถึงสิทธิ หน้าที่ ศักดิ์ศรี เป้าหมาย
ทางการเมือง นิยามอำนาจและข้อจำกัดแห่งอำนาจของบุคคลและกลุ่มบุคคลไว้

ประการที่สาม อุดมการณ์เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา และเสริมสร้าง
บูรณาการในระดับบุคคล อุดมการณ์จะช่วยให้บุคคลสามารถรับมือกับความขัดแย้งภายใน
ในตัวเองและระหว่างตัวเองกับบุคคลอื่น ทำให้บุคคลสามารถมองเห็นภาพรวมทั้งหมดได้
ในระดับกลุ่มหรือระดับสังคม อุดมการณ์จะช่วยลดความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของสังคม
โดยการกำหนดความต้องการร่วม (common wants) ขึ้น

ประการที่สี่ อุดมการณ์จะช่วยระบุว่าบุคคลคือใคร กล่าวคือ อุดมการณ์
ไม่เพียงเป็นกรอบที่บุคคลใช้มองโลกรอบตัวเขาเท่านั้น แต่อุดมการณ์จะช่วยให้บุคคลมอง
ภาพตัวเองได้ชัดขึ้น นั่นคือ อุดมการณ์จะนิยามสภาพของบุคคลและสังคมว่าตัวเขาคือ
ใคร นอกจากนั้นอุดมการณ์จะช่วยสร้างความเป็นเจ้าของ ช่วยฉนี้บุคคลให้เข้ากับเส้น
โยของสังคม เชื่อมบุคคลเข้ากับอดีตและนำทางบุคคลไปในอนาคต

ประการสุดท้าย อุดมการณ์เป็นพลังของบุคคลและเป็นพลังร่วมของบุคคล
ในการปฏิบัติการเพื่อความสงบสุขร่วมกันของมนุษย์ (พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, 2530: 19-20)

ดังนั้นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า พฤติกรรมของบุคคลในสังคมทั้งที่ได้มีการ
แสดงออกและมีได้แสดงออกทั้งหลาย ล้วนตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอุดมการณ์ที่เขายึดถือ
ทั้งสิ้น แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่งเป็น
การเฉพาะ พฤติกรรมดังกล่าวพบเห็นได้ตั้งแต่การกินอยู่ การดำรงชีวิต ความรู้สึกนึก

คิด หรือแม้แต่ความนิยมชมชอบของบุคคล ในทางการเมืองสิ่งที่เป็นผลกระทบของพฤติกรรมเหล่านั้นที่สำคัญประการหนึ่งได้แก่ การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของประชาชน แสดงให้เห็นถึงความคิดความเชื่อและความนิยมชมชอบของบุคคลต่อพรรคการเมืองหรืออุดมการณ์ของพรรคการเมือง ที่มีความสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนเป็นพิเศษ ในทำนองเดียวกันเพื่อเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนเอง ประชาชนจะไม่เลือกพรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์หรือนโยบายที่เป็นปฏิปักษ์หรือไม่เชื่อต่อความต้องการของตน สิ่งนี้บางครั้งอาจนำมาซึ่งการใช้อุดมการณ์ของพรรคการเมืองไปในการหาเสียงสนับสนุนจากประชาชนเพียงอย่างเดียว โดยมีได้มีความคิดความเชื่อเป็นไปตามอุดมการณ์แต่น้อย หรือกล่าวได้ว่าเป็นเพียง "ยุทธวิธี" ที่ใช้ในการระดมความสนับสนุนจากประชาชน สิ่งนี้ในที่สุดอาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์กับการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคการเมืองได้ในที่สุด

2. อุดมการณ์ในฐานะที่เป็นกลไกของพรรคการเมือง (โดยผู้นำ)

หากพิจารณาว่าสังคม (society) คือระบบของการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทรัพยากรดังกล่าวได้แก่ความมั่งคั่ง สถานภาพ และอำนาจ ในความเป็นจริงทรัพยากรดังกล่าวถูกจัดสรรอย่างไม่เสมอภาค แต่ละสังคมมีทั้งกลุ่มคนรวยและยากจน กลุ่มที่มีเกียรติภูมิและไร้เกียรติภูมิ กลุ่มที่มีอำนาจและไร้อำนาจ อย่างไรก็ตามมนุษย์ต่างพยายามแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าโดยการใช้อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นแนวทาง และใช้อุดมการณ์เป็นเครื่องอธิบายการจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสมในสังคม

อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นพื้นฐานของการเมือง อุดมการณ์เป็นปัจจัยในการชี้แนะ สนับสนุน และกำกับพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคล กลุ่มบุคคล และประเทศชาติ (พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, 2530: 16) กล่าวกันตามความเป็นจริงแล้ว มนุษย์ทุกคนต่างมีอุดมการณ์จะโดยสำนึกรู้ หรือไม่ก็ตาม มนุษย์ต้องเลือกเอาอุดมการณ์ใดอุดมการณ์หนึ่ง และอุดมการณ์ดังกล่าวจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางการเมืองของเขา ดังที่ เดวิด ไรส์แมน (Riseman, 1964: 156) กล่าวไว้ว่า "การปฏิเสธอุดมการณ์....พูดง่ายยิ่ง

กว่าทำ มนุษย์ต่างมีอุดมการณ์อยู่ทุกคน“ ในการสร้างสรรค์อุดมการณ์ ผู้สร้างอุดมการณ์ทางการเมืองไม่เพียงแต่คิดเท่านั้น หากแต่ต้องวาดรูปของชีวิตทางการเมืองตามอุดมการณ์ที่บุคคลจะเลือกด้วยคำพูด และทางเลือกดังกล่าวก็ไม่ได้มีเส้นทางเดียว (Smith, 1957: 746)

ผู้สรรสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองขึ้นมา ต่างก็มุ่งที่จะทำให้เกิดความเชื่อและมีการนำไปปฏิบัติ (belief and action) อุดมการณ์มักจะกระตุ้นสภาวะอารมณ์ของผู้ที่ยอมรับ หรือของผู้ที่ไม่ยอมรับ อำนาจของอุดมการณ์จึงอยู่ที่ความรู้สึกที่เกิดขึ้นและการปฏิบัติตามอุดมการณ์ (Lasswell and Kaplan, 1950: 104) ซึ่งมุ่งที่จะให้มีอิทธิพลโดยตรงต่อพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลและกลุ่มบุคคล อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นระบบของความคิดที่หลักแหลม เป็นนามธรรม “เป็นตัวการ” (agent) ทางสังคม และเป็นตัวชี้นำการปฏิบัติในเชิงรูปธรรม (Brzezinski, 1962: 97) ในฐานะที่เป็นความคิดเชิงปฏิบัติการทางการเมือง อุดมการณ์ทางการเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางการเมืองทั้งหลายและเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานไปสู่เป้าหมาย เช่น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของขบวนการทางการเมือง กลุ่ม และพรรคการเมือง เป็นต้น กลไกทางอุดมการณ์จะทำหน้าที่โน้มน้าว หรือหล่อหลอมให้ประชาชนยอมรับ และปฏิบัติตามระบอบความเชื่อทางการเมืองดังกล่าว โดยไม่มีความรู้สึกขัดแย้งจนเคยชิน และพร้อมที่จะปกป้องหากจะเกิดการละเมิด หรือหากมีการกระทำใด ๆ ที่จะนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมดังกล่าว เช่นเดียวกับฝ่ายที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมนั้น ๆ ไม่ว่าจะสามารถยึดอำนาจการปกครอง การควบคุมบังคับบัญชาสากลไกรัฐเอาไว้ได้หรือไม่ก็ตาม ก็ย่อมต้องพยายามสร้างกลไกต่าง ๆ ขึ้นมาเช่นกันเพื่อคัดค้าน ต่อต้าน และสร้างระบอบความเชื่อหรืออุดมการณ์แบบใหม่ขึ้นมาทดแทน เพื่อสนับสนุนการไปสู่ระบอบวิถีทางสังคมแบบใหม่ และถึงแม้จะได้อำนาจการปกครอง สามารถควบคุมบังคับบัญชาสากลไกรัฐเอาไว้ได้แล้วก็ตาม ในส่วนนี้ก็ยังต้องสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองแบบใหม่ขึ้นมา หรือออกย้ำอุดมการณ์ทางการเมืองแบบใหม่นี้ เพื่อค้ำจุนระบอบการเมืองที่เพิ่งสถาปนาขึ้นมาใหม่ในสังคม ดังคำกล่าวที่ว่า

“...อุดมการณ์ทางการเมืองนั้น อาจเกิดขึ้นและถูกนำมาใช้โดยผู้นำหรือกลุ่มผู้ปกครองที่สามารถปล้ำอำนาจการปกครองเก่าได้ และขึ้นมาทำการปกครองประเทศใหม่ผู้นำที่เพิ่งขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองย่อมประสงค์ที่จะวาดภาพสังคมใหม่วางจุดหมายใหม่ เพื่อประโยชน์ในการชักจูงประชาชนให้สนับสนุนยอมรับอำนาจและเสียสละร่วมกันเพื่อที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม...” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2535: 15)

อุดมการณ์ที่ถูกนำมาใช้ในทางการเมืองโดยผู้สร้างอุดมการณ์หรือผู้นำนั้น เพื่อมุ่งหวังประโยชน์ใน 4 ลักษณะด้วยกัน (ลิขิต ธีรเวคิน, ม.ป.ป. : 117) คือ

1. เป็นการนำเอาอุดมการณ์มาใช้เพื่อปกครอง และยึดกลุ่มชนเข้าไว้ด้วยกัน
2. เป็นการใช้อุดมการณ์เพื่อประโยชน์ในการชักจูงให้คนมาเสียสละเพื่อเป้าหมายร่วม หรือ “ทำเพื่ออุดมการณ์”
3. เป็นการใช้อุดมการณ์เพื่อประโยชน์ในการขยายอำนาจของรัฐบาล
4. เป็นการใช้อุดมการณ์ภายในพรรคหรือในองค์กรอื่นๆ โดยผู้ที่ต้องการเข้าไปยึดอำนาจหรือเมื่อยึดอำนาจได้แล้ว เพื่อรักษาอำนาจนั้นไว้

ประโยชน์ของอุดมการณ์ในทางการเมือง นอกจากจะใช้เพื่อความมั่นคงของกลุ่มชนที่มีอุดมการณ์เดียวกันแล้ว ยังอาจใช้เพื่อทำลายหรือโจมตีฝ่ายตรงข้ามที่มีอุดมการณ์ต่างไปจากกลุ่มตนด้วย ดังเช่นที่ แมนไฮม์ (Manheim, 1940: 49-51) เรียกว่า “อุดมการณ์ที่มีความหมายเฉพาะเจาะจง” (Particular Conception of Ideology) ตามนัยนี้ อุดมการณ์จึงเป็นเครื่องมือของการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลสองฝ่าย ที่มุ่งโต้แย้งหลักการ เหตุผล ความเชื่อ และทัศนคติของฝ่ายตรงข้าม อุดมการณ์จึงถูกนำมาใช้เพียงเพื่อให้ได้ชัยชนะของกลุ่มตนเท่านั้น (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523: 233)

จากเหตุผลดังกล่าว ส่งผลให้อุดมการณ์ได้กลายมาเป็นกลไกที่สำคัญของสถาบันทางการเมือง เช่นพรรคการเมือง เป็นอย่างมาก ทั้งนี้หากพิจารณาตามกิจกรรมของพรรคการเมืองแล้ว พรรคการเมืองมีความจำเป็นต้องระดมความสนับสนุนจากประชาชนให้ได้มากที่สุด เพื่อพรรคจะสามารถจัดตั้งเป็นรัฐบาลได้ และใช้อำนาจในฐานะผู้บริหารประเทศ (Goodman, 1956: 6) พรรคการเมืองที่สามารถส่งผู้แทนของพรรคการเมืองเข้าสมัครและได้รับการเลือกตั้งจนสามารถจัดตั้งรัฐบาลเข้าบริหารประเทศได้นั้น มักเป็นพรรคการเมืองที่มีความเข้มแข็ง และมีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ ที่มีส่วนสนับสนุนให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายได้ องค์ประกอบที่เป็นปัจจัยเกื้อกูลมีดังต่อไปนี้

1. การจัดองค์กรของพรรคการเมือง
2. กลไกของพรรคการเมือง
3. นโยบายของพรรคการเมือง
4. สมาชิกของพรรคการเมือง
5. การเงินของพรรคการเมือง

จากองค์ประกอบทั้งห้าประการดังกล่าว สิ่งหนึ่งที่เป็นองค์ประกอบหลักที่ใช้ระดมความสนับสนุนจากประชาชนของพรรคการเมือง คือ "นโยบายของพรรค" โดยที่นโยบายของพรรคการเมืองจะเป็นสิ่งที่บอกได้ว่า พรรคการเมืองเป็นตัวแทนของกลุ่มใด และจะดำเนินกิจกรรมตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างไร สิ่งนี้เราอาจกล่าวได้ว่าเป็นอุดมการณ์ ของพรรคการเมืองนั่นเอง ซึ่งโดยสภาพความเป็นจริง นโยบายของพรรคการเมืองเพียงอย่างเดียวคงไม่อาจถือได้ว่าเป็นอุดมการณ์ของพรรคที่สมาชิกยึดถือร่วมกัน โดยเฉพาะในกรณีของพรรคการเมืองไทย ที่นโยบายของแต่ละพรรคไม่แตกต่างกันเลย (คณะกรรมการนิสิตคณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517: 174) จึงเป็นการยากที่เราจะจำแนกประเภทของพรรค และอุดมการณ์ของพรรคการเมืองไทยลงไปได้อย่างชัดเจน ดังนั้น จึงต้องพิจารณาถึงส่วนอื่นๆ ประกอบกัน เช่น คำขวัญของพรรค กฎระเบียบ การดำเนินบทบาททางการเมือง กลุ่มผู้สนับสนุน และผู้นำพรรค เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นำพรรคการเมืองไทย ถือได้ว่ามีความสำคัญในการกำหนดทิศทางของ

พรรคการเมืองมาก และพรรคการเมืองไทยส่วนใหญ่ยังมีความผูกพันกับตัวผู้นำพรรคอยู่ เมื่อตัวผู้นำหมดอำนาจลง พรรคการเมืองนั้น ก็จะล้มไปด้วย (สรุปความจาก อภิชาติ เชื้อเทศ, 2536) ในการพิจารณาถึง อุดมการณ์ของพรรคการเมือง จึงควรให้ความสนใจต่อบทบาทของผู้นำ ในฐานะที่มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดอุดมการณ์ประกอภกันว่า หากมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำพรรคแล้ว จะส่งผลกระทบต่ออุดมการณ์ของพรรคประการใดบ้าง

3. ผู้นำกับการใช้อุดมการณ์ทางศาสนาในทางการเมือง

สังคมไทยมีสถาบันที่มีอำนาจและอิทธิพลครอบคลุมชีวิตของคนไทย ซึ่งสำคัญและมีความต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานานอยู่สองสถาบันใหญ่ คือ ระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีระบบราชการเป็นเครื่องมือสำคัญ กับศาสนาพุทธ อิทธิพลของสถาบันทั้งสองนี้มีความผูกพันเกี่ยวเนื่องกันในการสร้างระบบความเชื่อของประชาชนในความยิ่งใหญ่ของอำนาจและความเชื่อทางศาสนา สังคมไทยเป็นสังคมที่มีศาสนาและระบบความเชื่อหลัก ที่มีความต่อเนื่องโดยไม่ได้ถูกล้มล้างไป หรือถูกกระทบกระเทือนจากอำนาจภายนอก (การตกเป็นอาณานิคม) หรือจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วและกระทันหัน สังคมประเภทนี้จะได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมดั้งเดิมและระบบความเชื่อทางศาสนา มากจนเราเกือบแยกไม่ออกว่า อุดมการณ์ทางการเมืองกับอุดมการณ์ทางสังคม (ศาสนาและระบบความเชื่อต่างๆ ไป) มีลักษณะแตกต่างกันตรงไหน ความเชื่อทางศาสนาจะเข้าไปแทรกซ้อนความคิดของคนที่มีต่อโลกและชีวิต และคนในสังคมอาจอธิบายสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจและทางการเมือง โดยใช้ความคิดและความเชื่อทางศาสนาเป็นเครื่องอธิบายแทนที่จะใช้ความคิดทางการเมือง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ศาสนาเป็นที่มาของอุดมการณ์ทางการเมืองของไทย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2538: 41) หรือศาสนามีบทบาทเป็นอุดมการณ์ทางการเมือง (ฮูตาร์ท, 2524: 5) เพราะศาสนาสามารถให้ความหมายแก่สังคมในทุกๆ ด้าน และบางครั้งศาสนาก็มีบทบาทสำคัญในการกำหนดลักษณะเฉพาะของกลุ่มต่างๆ ทางสังคมด้วย

จากคำจำกัดความของ บูร์ดิเยอ (อ้างถึงใน ฮูตาร์ท, 2524 : 10) ที่ว่า ศาสนาเป็น “สื่อทางสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง ที่ถูกจัดให้เป็นโครงสร้าง และในเวลาเดียวกันเป็นตัวกำหนดโครงสร้าง ในฐานะที่เป็นเงื่อนไขทำให้เกิดการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องความหมายของเครื่องหมายต่าง ๆ และความหมายของโลก “ ศาสนาจึงแสดงหน้าที่หลัก 2 ประการ คือ

1. ศาสนาเป็นโครงสร้างที่ทำให้ความขัดแย้งประสานกลมกลืนกันได้
2. ศาสนาเป็นโครงสร้างที่สัมพันธ์กับตัวแปรอื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

โดยศาสนาจะทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมโยง ซึ่งหน้าที่ดังกล่าวของศาสนาถูกนำมาใช้ประโยชน์ในทางการเมืองการปกครองเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุที่ศาสนามีส่วนสร้างความชอบธรรมและให้อำนาจแก่กลุ่มอภิสิทธิ์ และสนับสนุนการถูกกดขี่ของผู้ที่ไม่มีอภิสิทธิ์ (Weber, 1963: 80-118) ในการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ในทางการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่บุคคลมีสิทธิเสรีภาพโดยเท่าเทียมกัน ศาสนาจะถูกนำมาใช้ในการแก้ไขความสับสนวุ่นวายของสังคมในลักษณะของ “การตอบสนอง” ความต้องการทางศาสนา ซึ่งผู้เชี่ยวชาญทางศาสนา (ในบางกรณีเป็นผู้ปกครองหรือผู้นำ) คือ ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายความหมายต่าง ๆ ให้เข้ากับความต้องการของกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคมที่แตกต่างกันไป (ฮูตาร์ท, 2524: 14) ดังเช่นที่ สมบูรณ์ สุขสำราญ, เสรีพงศ์พิศ และอารง สุทธาศาสน์ (2538: 377) ได้ให้ความเห็นว่า

“ในสังคมที่มีวัฒนธรรม ศาสนา และจารีตนิยมเดิมยังคงมีอิทธิพลต่อความเชื่อและค่านิยมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประชาชน ผู้ปกครองพยายามระดมพลังศาสนาและจารีตนิยมมาช่วยสนับสนุนอำนาจการปกครอง นโยบาย และการดำเนินการปกครอง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการตอบสนองความต้องการทางด้านวัตถุของประชาชน หากผู้ปกครองประสบความสำเร็จในการระดมพลังทางศาสนา และจารีตนิยม

ย่อมหมายความว่าผู้ปกครองสามารถส่งมอบมาตรการบังคับด้วยกำลังไว้เฉพาะในกรณีวิกฤติ”

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับสังคมในทางศาสนา ยังมีการมองในอีกด้านว่า ผู้ปกครองประพฤติดีสังคมก็จะดี แต่หากผู้ปกครองประพฤติชั่วสังคมก็จะไม่ดีตามไปด้วย ดังที่ ปรีชา ช่างขวัญยืน (2538: 69) กล่าวไว้ว่า

" ตัณหาที่รุนแรง บังคับชีวิตคนให้มีแนวทางไปอย่างใดอย่างหนึ่ง คนชนิดใดได้เป็นผู้ปกครอง ก็จะพาสังคมให้วิ่งไปตามตัณหาที่บังคับตน แม้มีระบอบสังคมที่ขัดกับตัณหาของตน ก็ต้องพยายามแก้ไขให้เข้ากับตนจนได้ ระบอบการปกครองที่แตกต่างกันเกิดจากตัณหาที่ต่างกันของผู้คิดสร้างระบอบนั้น หรือของผู้ปกครอง ดังนั้นระบอบเดียวกัน เช่น มาร์กซิสต์ก็ดี ประชาธิปไตยก็ดี แม้ใช้ชื่อเดียวกันก็ไม่เหมือนกันเลยสักประเทศเดียว การเปลี่ยนแปลงตัวผู้ปกครองประเทศจึงมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม ดังที่เราเห็นกันอยู่"

โดยนัยนี้ หมายถึงการที่ผู้ปกครองผู้นั้น สามารถชี้นำสังคมให้เป็นไปตามที่ตนเห็นว่าสมควรได้ ดังนั้นในทางการปกครองระบอบประชาธิปไตย หากประชาชนในสังคมต้องการสังคมนรูปแบบใด ก็จะทำให้การเลือกผู้นำที่มีลักษณะเป็นเช่นนั้นด้วย

นอกจากนั้นศาสนายังอาจจะทำหน้าที่เรียกร้องสังคมที่ดีกว่ามาแทนที่สังคมเดิมที่มีความสับสนวุ่นวาย (สุลักษณ์ ศิวลักษณ์, 2525: 44) กล่าวคือ ศาสนาเป็นอุดมการณ์ที่ชนชั้นปกครองสร้างขึ้นเพื่อความประสงค์อย่างแน่ชัด โดยการหันเหความสนใจของประชาชนจากสภาพที่ยากไร้ไปสู่ภาวะหลอกลวงหรือ ก่อให้เกิดภาพพจน์ของชีวิตที่บิดเบือนและหนีโลก อย่างไรก็ตามศาสนาอาจไม่ใช่อุดมการณ์ที่ชนชั้นปกครองสร้างขึ้นก็ได้ แต่การที่ประชาชนหันเข้ายึดความเชื่อทางศาสนาเป็นที่พึ่ง น่าจะเป็นเพราะศาสนาเป็นหนทางที่ช่วยให้คนคลายความบั่นป่วนทวนใจจากความทุกข์ยาก หรือการที่ประชาชนไม่สามารถจะดำเนินการแก้ไขวิถีชีวิตของตน ให้อยู่ในฐานะที่ตนจะพึงพอใจได้ (ชัยอนันต์

สมุททนิช, 2517: 91) แต่ทั้งนี้เนื้อหาหรือจุดมุ่งหมายของอุดมการณ์ต้องสอดคล้องกับความต้องการที่เกิดขึ้นด้วย ประสิทธิผลของการตอบสนองความต้องการดังกล่าว นอกจากจะขึ้นอยู่กับสิ่งที่ตอบสนองคืออุดมการณ์แล้ว ยังขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของผู้ปกครองหรือผู้นำอีกทางหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1. ความน่าเชื่อถือของผู้ปกครองหรือผู้นำที่ได้แสดงให้เห็น
2. ความสามารถของผู้ปกครองในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจหรือทางวัตถุให้แก่กลุ่มชน
3. ความเป็นเหตุเป็นผลของระบบความคิด หรือความเชื่อนั้นๆ

ความน่าเชื่อถือของผู้นำเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการชี้นำสังคม เห็นได้จากประวัติศาสตร์การปกครองของไทยที่ผู้นำหรือพระมหากษัตริย์ จำเป็นต้องประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในหลักธรรมที่เรียกว่า "ทศพิธราชธรรม" ซึ่งถือเป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง หรือธรรมของนักปกครองสำหรับการควบคุมตัวเอง การใช้อำนาจหน้าที่ และการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม (ทินพันธ์ นาคะตะ, 2509: 1-10) หลักธรรมดังกล่าวนอกจากจะถือปฏิบัติโดยกษัตริย์แล้ว ผู้นำชุมชน หรือผู้นำองค์กรก็สามารถยึดถือปฏิบัติได้ด้วยเช่นกัน เพราะความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยที่ผูกพันอยู่กับหลักธรรมของผู้ปกครองดังกล่าว เป็นสิ่งที่ทำให้การปกครองโดยผู้ปกครองนั้นๆ เกิด "ความชอบธรรม" ในการปกครองขึ้นมา และก่อให้เกิดการยอมรับของประชาชนโดยทั่วไป

ในส่วนของความสามารถของผู้นำในการตอบสนองความต้องการ ไม่ว่าจะ เป็นทางจิตใจ หรือทางวัตถุนั้น จำเป็นต้องพิจารณาถึงความต้องการนั้น ๆ ก่อนเป็นอันดับแรกว่า กลุ่มชนหรือประชาชนโดยทั่วไปต้องการอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น ในสังคมที่มีความวุ่นวาย เกิดอาชญากรรม และปัญหาสังคมมากมาย และสภาพดังกล่าวเป็นสภาพที่ไม่พึงปรารถนา ประชาชนที่อยู่ในสังคมก็ย่อมต้องการความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม ในสังคมที่มีความแตกต่างกันทางชนชั้นมากจนเกิดความได้เปรียบเสียเปรียบ และความเหลื่อมล้ำ ก็ย่อมต้องการความเท่าเทียมกัน หรือในสังคมที่มีการคอร์รัปชันมาก คน

ในสังคมก็ย่อมต้องการความซื่อสัตย์ไม่คดโกงเป็นธรรมดา ขึ้นอยู่กับว่าผู้นำจะสามารถสนองตอบต่อความต้องการนั้น ๆ ได้หรือไม่ สิ่งนี้ถือได้ว่าเป็นความคาดหวังที่ผู้ตามมีต่อผู้นำนั่นเอง

สุดท้าย คือ ความเป็นเหตุเป็นผลของระบบความคิด หรือความเชื่อนั้น ๆ ในที่นี้คือ หลักการทางศาสนาในการดำเนินชีวิต ที่เรียกว่า ความประพฤติธรรมทางกาย วาจา และทางใจ (การถือศีลห้า หรือศีลแปด) หลักความประพฤติธรรมดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปถือปฏิบัติกันอยู่ และเป็นหลักที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่ามีความเหมาะสมกับสังคมส่วนใหญ่

ข้อสังเกตประการหนึ่งที่เกิดขึ้น คือ ศาสนาไม่ใช่เครื่องมือ หรืออุดมการณ์ที่ชนชั้นปกครองสร้างขึ้นมา หรือจงใจฉีดป้อนให้ประชาชน ตรงกันข้ามศาสนาเป็นความเชื่อ หรืออุดมการณ์ของชาวบ้านที่เรียกว่า Popular Ideology (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523: 91) มากกว่า ในสังคมหนึ่ง ศาสนาอาจเป็นอุดมการณ์ที่สนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองก็ได้ ยกตัวอย่างเช่น ศาสนาอาจสอนให้คนมีความรัก ความเชื่อในความเท่าเทียมกันของบุคคล และความเชื่อในเหตุผล เช่นในศาสนาพุทธ ซึ่งน่าจะเป็นรากฐานสำคัญในการนำมาใช้เพื่อสนับสนุนอุดมการณ์ประชาธิปไตยได้ ดังนั้น การนำอุดมการณ์ทางศาสนามาใช้ในทางการเมือง จึงเป็นเรื่องของความสามารถของผู้นำที่จะผูกอุดมการณ์ทางศาสนาให้เข้ากับสภาพทางการเมืองในขณะนั้นเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้การกระทำดังกล่าวไม่อาจเกิดขึ้นโดยลำพังได้ ผู้นำจำเป็นต้องสร้างสถาบันทางการเมืองขึ้นมารองรับอุดมการณ์นั้นๆ เพื่อประโยชน์ในการรวบรวมผู้ที่มีความคิดเห็นตรงกันเข้าไว้ด้วยกัน และต่อต้านกลุ่มอื่นที่มีความคิดเห็นตรงกันข้าม ซึ่งสถาบันทางการเมืองดังกล่าวที่สำคัญก็คือ พรรคการเมือง ดังคำกล่าวที่ว่า

“อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเพียงคำสอนหรือแนวความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งอยู่ด้วยตัวของมันเองได้ยาก เช่นเดียวกับศาสนาจะมีสถาบันหรือองค์กร เช่น วัด โบสถ์ และพระคอยถ่ายทอดและกำหนดการปฏิบัติ อุดมการณ์ทางการเมืองจึงต้องคู่กับองค์กร

(Organization) ทางการเมือง เช่นอุดมการณ์ทางการเมืองของคอมมิวนิสต์ มีพรรคคอมมิวนิสต์เป็นองค์การที่คอยดูแล และให้อุดมการณ์ทางการเมืองของระบบประชาธิปไตยก็มีสภา พรรคการเมือง การเลือกตั้ง เป็นองค์การ" (ลิขิต ธีรเวคิน ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ผู้รวบรวม, 2515: 122)

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ อุดมการณ์ และผู้ตามโดยมีพรรคการเมืองเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความสัมพันธ์ดังกล่าว สามารถใช้อธิบายความนิยมชมชอบของประชาชนที่มีต่อพรรคการเมือง หรือผู้นำคนใดคนหนึ่งเป็นพิเศษได้ ในทางตรงกันข้ามก็ยังสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่ประชาชนเสื่อมความนิยมต่อพรรคการเมืองได้เช่นกัน ทั้งนี้หากย้อนพิจารณากลับไปถึงความผูกพันระหว่างปัจเจกชนกับอุดมการณ์ จะเห็นได้ว่าปัจเจกชนทุกคนจะมีอุดมการณ์ที่ตนยึดถืออยู่แล้วและมอบความไว้วางใจให้แก่ผู้นำทางด้านอุดมการณ์นั้นๆ ด้วย ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง ขณะเดียวกัน ความตระหนักในอุดมการณ์ที่ประชาชนส่วนใหญ่ให้การยอมรับนับถือของผู้นำก็จะเกิดขึ้นตามไปด้วย โดยมีลักษณะของการตอบสนองซึ่งกันและกันโดยผู้นำอาจจะมีความคิด ความเชื่อ หรือความศรัทธาตามอุดมการณ์ที่ตนได้แสดงออกจริง หรือเป็นเพียงการใช้อุดมการณ์เพื่อระดมความสนับสนุนทางการเมืองโดยไม่สนใจถึงแก่นแท้ของอุดมการณ์ เรียกว่าเป็น "ยุทธวิธีในการหาเสียง" ของผู้นำดังที่ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2517: 18) กล่าวว่า "...จุดหมายสำคัญอยู่ที่การให้คนยอมรับอุดมการณ์นั้นเท่านั้น ผู้นำอาจทำการโฆษณาชวนเชื่อด้วยวิธีการชักจูงที่เขาเองเห็นว่ามันไม่มีเหตุผลเลยก็ได้" โดยที่เนื้อหาของอุดมการณ์ต้องสามารถสนองต่อความเชื่อ ความคาดหวังของประชาชนได้เป็นอย่างดี จึงจะได้รับความสนับสนุนในทางการเมือง แม้ในบางครั้งอุดมการณ์ที่ว่านี้จะมีลักษณะของความเป็นอุดมคติ (Ideal) อย่างมากก็ตามที หากผู้นำประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบที่อุดมการณ์ระบุไว้ ผู้นำก็ยังจะได้รับความนิยมจากประชาชนอยู่ แต่เมื่อใดที่ผู้นำกระทำการที่ขัดต่ออุดมการณ์ที่ตนเป็นสัญลักษณ์แล้วนั้น ก็ย่อมนำมาซึ่งการเสื่อมความนิยมได้เช่นกัน และพรรคการเมืองซึ่งเป็นสถาบันทางการเมืองที่ผู้นำได้สร้างขึ้นมาจากอุดมการณ์ ก็จะไม่สามารถระดมความสนับสนุนจากประชาชนได้อีกต่อไป จนนำไปสู่การเสื่อมสลายของพรรคการเมืองในที่สุด

นอกจากการไม่ยึดถืออุดมการณ์โดยผู้นำแล้ว "ลักษณะของสังคมไทย" ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การรวมตัวกันของบุคคลเป็นพรรคการเมืองไม่มั่นคงถาวร กล่าวคือ สังคมไทยเป็นสังคมที่เน้นย้ำความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างบุคคลสองคน มากกว่าความเกี่ยวพันกันในฐานะสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กร ความสัมพันธ์ส่วนตัวโดยตรงระหว่างคนสองคน (dyadic relationship) นี้ เป็นอุปสรรคสำคัญในการรวมตัวของสมาชิกในสังคม เพื่อเป็นองค์การ ความสัมพันธ์ส่วนตัวมุ่งหาผลประโยชน์ที่แลกเปลี่ยนกันได้ และไม่ยึดหลักเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งไว้เป็นอุดมการณ์ ตรงกันข้ามความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมไทยผันแปรตามความต้องการเฉพาะอย่าง (particularistic demands) เมื่อได้รับสิ่งตอบสนองแล้ว การติดต่อระหว่างบุคคลก็สิ้นสุดลง จะเริ่มผูกพันกันใหม่ก็ต่อเมื่อมีความต้องการอย่างใหม่เกิดขึ้น ดังที่ ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2517: 153) กล่าวเปรียบเทียบว่า "ฉะนั้น ... กิจกรรมทางการเมืองจึงมีสภาพที่ไม่ติดอะไรกับการซื้อขายสินค้าตามตลาด พรรคการเมืองไทยก็เป็นผลสะท้อนของลักษณะพิเศษทางสังคมดังกล่าวนี้ อุดมการณ์ทางการเมืองจึงเกิดขึ้นได้ยากเพราะอุดมการณ์เป็นนามธรรม สังคมไทยต้องการวัตุธรรมมากกว่าสิ่งที่เป็นนามธรรม"

4. พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของประชาชนนั้น กล่าวได้ว่า เป็นการตัดสินใจทางการเมืองที่มีความสำคัญต่อระบบการเมือง เพราะการตัดสินใจจะนำมาซึ่งการคัดเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐบาล ตลอดจนนโยบายในการบริหารประเทศ ดังนั้นการตัดสินใจทางการเมืองภายใต้ขอบเขตการออกไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา สำหรับการศึกษานี้กำหนดต้นเหตุของการลงคะแนนเสียงเลือกพรรคใดพรรคหนึ่งเป็นพิเศษ ซึ่งการศึกษาเหตุผลของการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนั้น เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และผู้วิจัยทำการเลือกศึกษาเฉพาะในส่วน of ตัวแบบทางจิตวิทยา (psychological model)

ตัวแบบทางด้านจิตวิทยานี้ ให้ความสนใจต่อตัวแปรทางด้านความรู้สึกหรือความผูกพันทางการเมือง ที่มีอิทธิพลต่อการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ตัวแบบทางจิตวิทยาที่นักรัฐศาสตร์ให้ความสนใจศึกษามากได้แก่ พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งอันเกิดขึ้นจากความผูกพันทางจิตใจต่อพรรคการเมือง ซึ่งเน้นศึกษาอิทธิพลของความผูกพันพรรคการเมือง (party identification) (พงศธร จันทรแก้ว, 2535: 62)

ความผูกพันพรรคการเมือง คือ ความจงรักภักดี หรือ ความเชื่อที่มีต่อพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่ง คล้าย ๆ กับประชาชนเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนา ว่าจะสามารถสนองประโยชน์ตามที่ตนต้องการได้ และพร้อมที่จะปฏิบัติตามความเชื่อนั้น ในขณะเดียวกันก็จะมี การถ่ายทอดความเชื่อนั้นต่อกันไปในรูปของกระบวนการเรียนรู้ในสังคม

ความผูกพันพรรคการเมือง เป็นเรื่องของสังคมจิตวิทยาของบุคคลที่เกี่ยวกับทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรมที่มีต่อพรรคการเมืองใดพรรคหนึ่ง กล่าวคือ มีความรู้สึกพึงพอใจ สนใจใฝ่ใฝ่ นิยมชมชอบ หรือความรู้สึกเป็นเจ้าของพรรคการเมือง ความรู้สึกเช่นนี้เนื่องมาจากการรับรู้ว่าเป็นพวกเดียวกับตน กลุ่มเดียวกับตน ซึ่งอาจเป็นเพราะชนชั้นหรืออุดมการณ์ หรือสถานภาพเดียวกับตนก็ได้

แนวความคิดนี้ระบุว่า ความผูกพันพรรคการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของบุคคล กล่าวคือ โดยทั่วไปบุคคลมีแนวโน้มที่จะลงคะแนนให้กับพรรคการเมืองที่ตนมีความผูกพัน แต่บุคคลอาจเปลี่ยนแปลงไปลงคะแนนให้พรรคการเมืองอื่นได้ เนื่องจากทัศนคติของเขาที่มีต่อประเด็นทางการเมือง อันได้แก่ ทัศนคติต่อผู้สมัคร ทัศนคติต่อนโยบาย และทัศนคติต่อผลประโยชน์ของกลุ่ม ซึ่งเป็นปัจจัยช่วงสมัยสั้นๆ (short-term force) อย่างไรก็ตาม โดยระยะยาวแล้วบุคคลมีแนวโน้มที่จะลงคะแนนให้กับพรรคการเมืองที่ตนผูกพันซึ่งเป็นปัจจัยระยะยาว (long-term force) (Harrop and Miller, 1987: 132)

นักรัฐศาสตร์ได้ให้ข้อสรุปทั่วไปเกี่ยวกับคุณลักษณะของความผูกพันพรรคการเมืองไว้ 5 ประการ คือ

1. ผู้ลงคะแนนเสียงส่วนมากมีความชอบพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่งเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว โดยครอบครัวมีอิทธิพลสูงในเรื่องนี้
2. ความผูกพันพรรคมีผลโดยตรง ทำให้ผู้ลงคะแนนเสียงสนใจข่าวสารทางการเมือง และรู้ว่าควรลงคะแนนเสียงให้พรรคใด และยังมีผลโดยอ้อมต่อการเลือกรับข่าวสารเกี่ยวกับผู้สมัคร นโยบาย และความสัมพันธ์ระหว่างพรรคกับกลุ่มทางสังคมของตน
3. ปกติความผูกพันพรรค จะมีช่วงระยะเวลาคงอยู่อย่างน้อยในช่วงเวลาหนึ่ง จึงไม่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ขึ้นลงรวดเร็วจนเกินไป
4. บุคคลที่มีความผูกพันพรรคการเมืองมักจะกลับมาชอบพรรคเดิม หลังจากที่ได้หันเหไปเลือกพรรคอื่นในบางช่วงบางสมัยที่มีเหตุการณ์เฉพาะอย่างทำให้การผันแปรเกิดขึ้นในบางครั้ง
5. ความผูกพันพรรคการเมืองทำให้คาดการณ์คะแนนเสียงพื้นฐานได้

ความผูกพันพรรคมีองค์ประกอบหลายประการ บางคนผูกพันพรรคการเมืองเพราะชอบนโยบาย คิดว่านโยบายพรรคตรงกับตน หรือชอบบุคลิกภาพของผู้นำ ความผูกพันพรรคมิได้หมายความว่าเฉพาะการเป็นสมาชิกพรรคการเมืองเท่านั้น แต่รวมถึงการสนับสนุนพรรคในรูปแบบต่างๆ เพราะเขาชอบอะไรก็ตามของพรรคการเมืองนั้น ก็ถือได้ว่าเป็นความผูกพันพรรค

โดยสรุปแล้วจากแนวคิดและทฤษฎีที่ได้กล่าวมาทั้งหมด สามารถนำมาเป็นกรอบในการศึกษา โดยเริ่มต้นจากการพิจารณาว่า สิ่งใดบ้างที่เรียกว่าอุดมการณ์ของพรรคพลังธรรม ทั้งนี้หากพิจารณานิยามแล้ว จะพบว่า อุดมการณ์ของพรรคการเมืองนั้น ไม่สามารถจำกัดขอบเขตอยู่แต่ในนโยบายของพรรคได้ หากแต่ต้องพิจารณาครอบคลุมไปถึง คำขวัญของพรรค กฎระเบียบ กิจกรรมของพรรค กลุ่มผู้สนับสนุน สมาชิกและผู้นำของ

พรรคประกอบกัน การที่อุดมการณ์ของพรรคการเมืองจะได้รับความนิยมหรือความสนับสนุนจากประชาชนทั่วไปหรือไม่ ส่วนหนึ่งเป็นไปตามหลักการของความผูกพันพรรคการเมือง ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่า ความผูกพันดังกล่าวจะมีความถาวรแต่ประการใด ขึ้นอยู่กับประเด็นทางการเมืองประกอบด้วย

อีกประเด็นหนึ่งที่จะทำการพิจารณาก็คือ หากมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำ หรือสภาพแวดล้อมทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป จะส่งผลประการใดต่อพรรคการเมืองและผู้นำพรรค ซึ่งจากการศึกษาวิจัยของนักวิชาการและผู้สนใจเกี่ยวกับพรรคการเมืองไทยได้ผลสรุปที่คล้ายๆกันว่า พรรคการเมืองไทยยังผูกติดอยู่กับตัวผู้นำอยู่ และทิศทางของพรรคการเมืองมักถูกกำหนดโดยผู้นำพรรคเป็นส่วนมาก ดังนั้นหากมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำพรรคแล้ว อุดมการณ์ของพรรคก็มีแนวโน้มว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างแน่นอน หรือหากสภาพแวดล้อมทางการเมืองเปลี่ยนแปลงไป โดยประชาชนมุ่งหวังที่จะได้นักการเมืองที่มีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อุดมการณ์ของพรรคพลั้งกรรมในลักษณะที่ยึดคุณธรรมอยู่นั้น จะยังสามารถสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนได้หรือไม่ เพราะหากมีการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ทางการเมืองและความคาดหวังของประชาชนแล้ว พรรคการเมืองอาจจะไม่เหลือเอกลักษณ์ หรืออุดมการณ์ที่เป็นจุดเด่นทางการเมืองอยู่เลย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาที่น่าทำการศึกษาวิจัยเป็นอย่างมาก โดยผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป